

Dette maleriet av Schweninger gir et bilde av rokokkoens forfinede stil på 1700-tallet

Wienerklassisismen (1750–1815)

Rundt 1750 hersket fortsatt mektige og eneveldige fyrster rundt omkring i Europa. Men nå var de begynt å bli lei barokkens storslåtte og svulmende stil både i arkitektur, billedkunst og musikk. Barokken bygde på en overdådig og overlesset stil, men nå ville fyrstene ha en lettere og mer elegant oppbygning innenfor de forskjellige kunstarene. Livlige, mer usymmetriske former vokste fram, og det oppstod en ny stilretning som fikk navnet *rokokko*.

I barokken hadde slott og palasser hatt store rom og saler med tunge og dominerende møbler, men nå bygde en i stedet

små rom eller kabinetter med mindre og lettere inventar.

Også med musikken skjedde det store forandringer. Vi sier at barokken er forbi når J. S. Bach dør i 1750. Men da hadde forandringene allerede pågått en tid, og «gamle Bach» ble sett på som håpløst gammeldags og umoderne mot slutten av sitt liv.

I en overgangsperiode oppstår det nå flere nye musikkformer. Den nye musikken som blir laget, er ofte luftig og lett, og den blir kalt *den galante stil*. Men musikken kunne også være mer uttrykksfull og full av følelser, og denne formen blir kalt *den ekspressive stil*. Kjente komponister innenfor disse stilartene er Couperin,

Scarlatti og to av Bachs sønner, Carl Philipp Emanuel og Johann Christian.

Men det er den såkalte wienerklassiske musikken som blir den viktigste musikalske nyskapningen på denne tiden, og det blir denne musikkformen vi tar for oss i dette kapitlet.

Musikken

Typiske kjennetegn for wienerklassisk musikk:

- en bruker ikke lenger de lange og snirklete temaene som var vanlige i barokken, men bruker
- kortere og mer sangbare melodier eller temaer
- det er vanlig med et *hovedtema* og et *sidetema*. Temaene er som oftest på åtte takter. Temaene utbroderes for å oppnå spenning og utvikling i komposisjonen
- den såkalte *sonateformen* blir en vanlig måte å bygge opp komposisjonene på
- musikken blir mer lettfattlig og «folkelig»
- den *homofone* stil blir vanlig. Det betyr at bare en stemme spiller melodien, de andre akkompagnerer
- det blir vanlig med *glidende dynamikk*, det vil si en gradvis overgang fra svakt til sterkt, crescendo – decrescendo

- *symfonien* blir den viktigste formen for orkesterverk
- strykekvartetter, konserter og solo-sonater blir også viktige musikkformer

Det musikalske sentrum – Wien

Det var særlig tre komponister som fikk stor betydning for utviklingen av musikken på denne tiden: Joseph Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart og Ludwig van Beethoven. Selv om de var født forskjellige steder i Europa, kom de alle til Wien ganske tidlig i sitt liv. Denne byen var nå det musikalske midtpunktet, og musikken fra denne perioden er da naturlig nok blitt kalt *wienerklassisismen*.

Franz Joseph Haydn

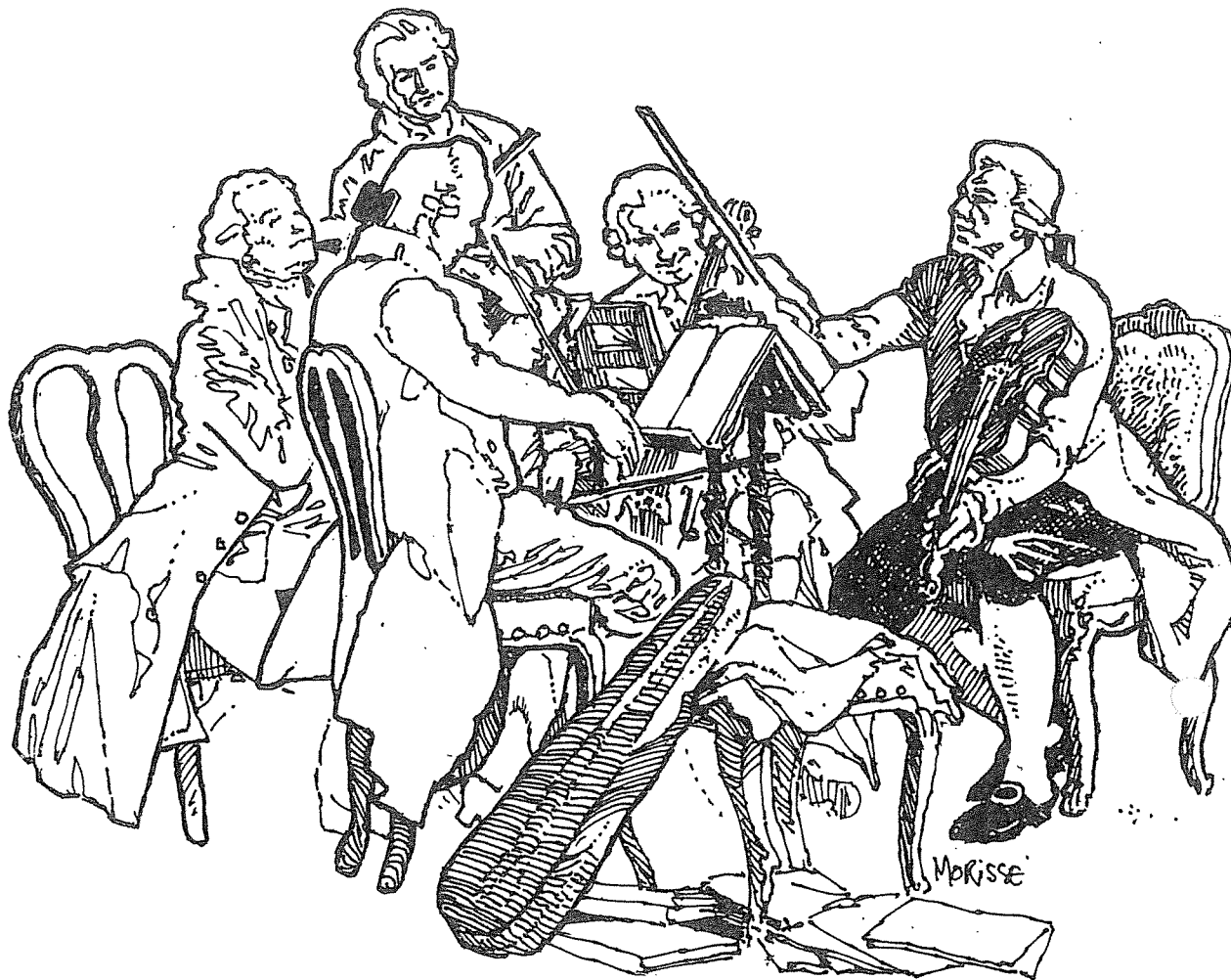
f. 31.3.1732 Rohrau d. 31.5.1809 Wien

Fyrst Esterhazy oppholder seg med hele sitt hoff på sommerslottet utenfor Wien. Men i hoffet er nå alle begynt å bli lei av livet på landet, de lengter tilbake til storbylivet i Wien. Hvem skal våge å si dette til fyrsten? Joseph Haydn tar saken. Til den neste festen på slottet skriver han en symfoni som avsluttes med at musikerne en for en tar sitt instrument og forlater scenen.

Det sies at fyrsten forstod dette hintet og straks gav ordre om å dra tilbake til Wien. Symfonien har fått navnet Avskjeds-symfonien.

Mesteparten av sitt kunstneriske liv var Haydn hoffkapellmester hos fyrst Esterhazy, med tilholdssted i og utenfor Wien. Fyrsten hadde et stort hoff og eide flere slott, og Haydn var tilfreds med stillingen som gav ham anledning til å skrive mye musikk. Her hadde han ingen økonomiske bekymringer, samtidig som han fikk god anledning til å få prøvd ut musikken sin både ved hverdagsunderholdning og festlige anledninger.

Haydn har fått tilnavnet «symfoniens far» fordi han utviklet denne musikalske

formen fram til dens endelige form. Symfonien fikk fire satser: hurtig – langsom – menuett – hurtig, og Haydn skrev over 100 symfonier, den mest kjente er «Paukeslagsymfonien». I tillegg skrev han blant annet 80 strykekvartetter og 50 klaversonater.

Haydn var også en viktig inspirasjonskilde både for Mozart og Beethoven, og han var venn med dem begge. I 1790-årene hadde han flere opphold i London. Her ble han umåtelig populær, og dette inspirerte ham til å skrive tolv symfonier til det begeistrede engelske publikummet. Disse blir kalt «London-symfoniene».

Tema fra Paukeslagsymfonien

Joseph Haydn

Wolfgang Amadeus Mozart

f. 27.1.1756, Salzburg d. 5.12.1791, Wien

En gang Mozart besøkte Vatikanet i Roma, hørte han et korverk for ni forskjellige stemmer av den italienske komponisten Allegri. Korverket skulle bare brukes i Vatikanet, og det var strengt forbudt å skrive av notene. Mozart hørte verket en gang, deretter gikk han hjem og skrev det riktig ned ^s noter etter hukommelsen!

Mozart levde et kort, men hektisk liv. Få eller ingen er som han blitt tiljublet og beundret av fyrster og konger. Fra han var seks år gammel, reiste han fra by til by sammen med sin far og sin søster, som også var meget musikalsk. Denne trioen holdt et svært høyt musikalsk nivå, og det var særlig unge Wolfgang Amadeus som begeistret publikum. Overalt trolbandt han lytterne med sine fantastiske musikalske ferdigheter på klaver, cembalo, orgel og fiolin. Han kunne improvisere, transponere og spille de vanskeligste stykker med største letthet og eleganse. Mozart er musikkhistoriens

hittil mest begavede vidunderbarn, og ni år gammel hadde han allerede komponert sine første tre symfonier!

På sine konsertreiser kom Mozart til de store byene som var kulturelle midtpunkter i Europa. Han var innom Paris, London og store italienske musikkbyer som Milano, Firenze og Roma. Overalt lærte Wolfgang noe nytt om musikk som han kunne bruke i sine egne verker.

Mozart komponerte omtrent 650 verker i løpet av sitt korte liv, og han skrev musikk innenfor alle de formene som var vanlig på hans tid. Blant annet skrev han 41 symfonier, 20 operaer (de mest kjente er «Tryllefloyten», «Figaros bryllup», «Don Juan» og «Cosi fan tutte»), 27 klaverkonserter og 5 fiolinkonserter. Under kapitlet «Musikk, film og teater» kan du finne noter til en av sangene fra hans populære opera «Tryllefloyten», og det er et godt eksempel på Mozarts musikk; lys, elegant og lett. Kanskje er det noe i ut-sagnet: «Beethoven streber mot himme-len, mens Mozart allerede er i den.»

Tretten år gammel gikk Mozart i tjeneste hos biskopen i Salzburg. Her fikk han stilling som konsertmester, men kom ikke så godt overens med den nye biskopen som ble ansatt. Likevel holdt han ut i stillingen til han ble 25 år. Da flyttet han til Wien for å prøve å livnære seg som fri kunstner. Mozart var den første som på denne måten forsøkte å klare seg uten direkte å være knyttet til et hoff eller en rik og mektig arbeidsgiver.

Dessverre døde Mozart så altfor ung, fattig og utslitt av sykdom og hardt arbeidspress. Han ble begravet i en massegrav i Wien, så ingen vet nøyaktig hvor hans grav befinner seg.

Her finner du innledningstemaet fra et av hans mest kjente verker, «Eine Kleine Nachtmusik»:

Fra «Eine Kleine Nachtmusik»

W. A. Mozart

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 3/4 time signature. It begins with a repeat sign and contains a melodic line of eighth and quarter notes. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature, providing a bass line of eighth and quarter notes.

G D G D

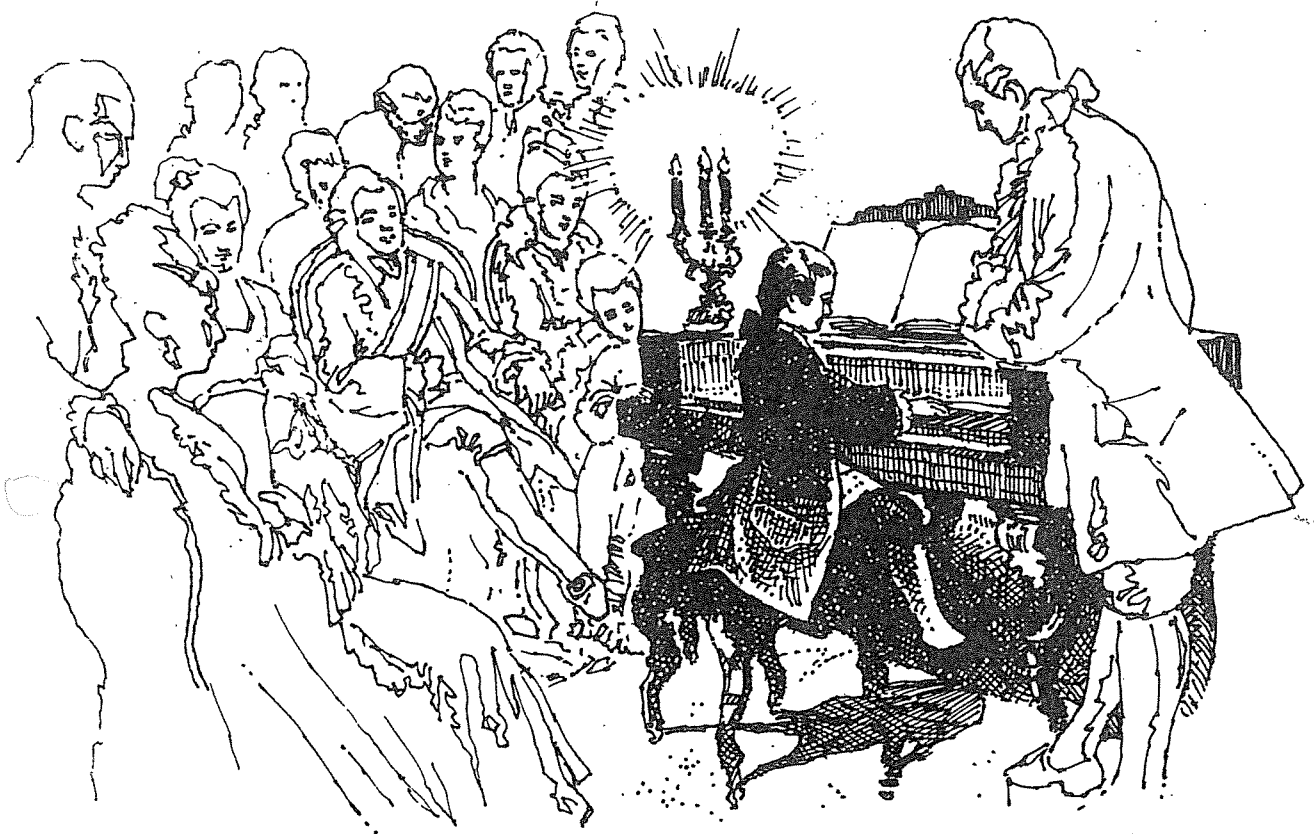
The second system continues the melody from the first system. Above the upper staff, the chords G, D, G, and D are indicated. The lower staff shows the corresponding chordal accompaniment in bass clef, with chords G and D.

G G C D Em

The third system features a more complex melodic line with sixteenth notes in the upper staff. The chords G, G, C, D, and Em are indicated above the staff. The lower staff shows the chordal accompaniment in bass clef.

C D G G C D Em C D

The fourth system concludes the piece with a melodic line in the upper staff and chordal accompaniment in the lower staff. The chords C, D, G, G, C, D, Em, C, and D are indicated above the staff.

Ved avspilling av ei Mozartplate

*Gjennom vinduet ser jeg himmel
ramma om et grønt plommetre.
Platerillene beveger seg i sin
bane rundt tappens faste sted.*

*Bildet er i ro. Bare treets tanker mimrer:
Blad som husker stammens runde ved.
Mozartkvartetten: Bratsj- og feleskimmer,
tangentene, cellobuens tre.*

*Et taust klikk. Pickupen til side.
Musikken har stansa. Et enslig fly
sender ut ei brummende stripe
under vinduets ettermiddagssky.
Lufta rørte treet hele tida
mens plata blei en ting på ny.*

Jo Eggen

Lytteoppgave

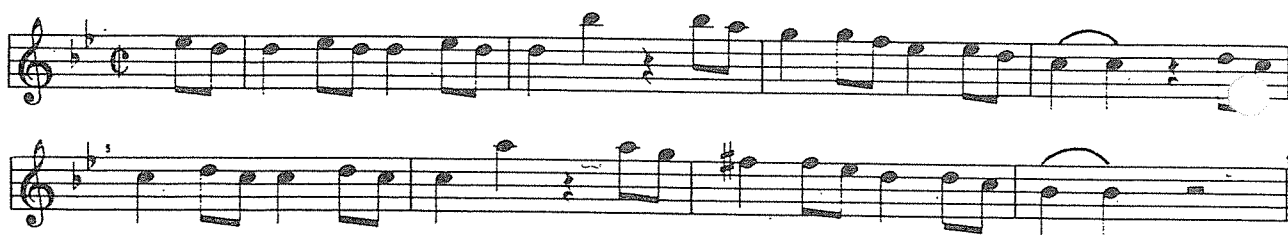
Mozarts symfoni nr. 40, første sats

Sommeren 1788 komponerte Mozart flere av sine største verker, og på litt over seks uker skrev han sine tre siste symfonier. Her skal vi se nærmere på første satsen i den nest siste symfonien, nummer 40 i g-moll. Selv om Mozart nå var inne i en mørk og tung periode av sitt liv, skrev han

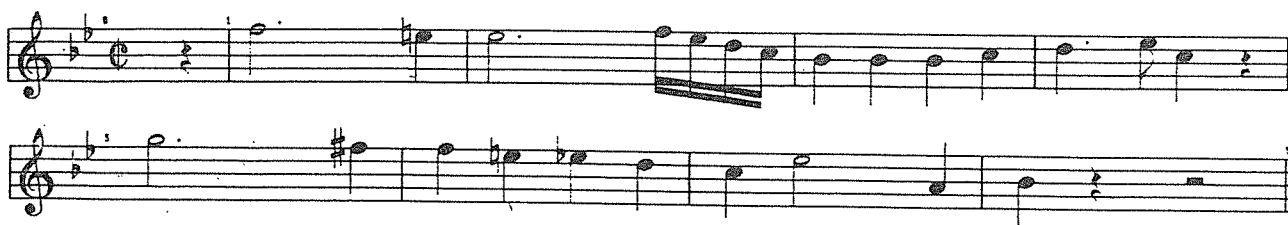
musikk som var livsglad og lett.

For at du lettere skal få oversikt over det som skjer, har vi laget et lyttepartitur som grafisk viser hvordan musikken utvikler seg. Men først finner du de to temaene som Mozart har bygget denne satsen opp omkring:

Hovedtemaet

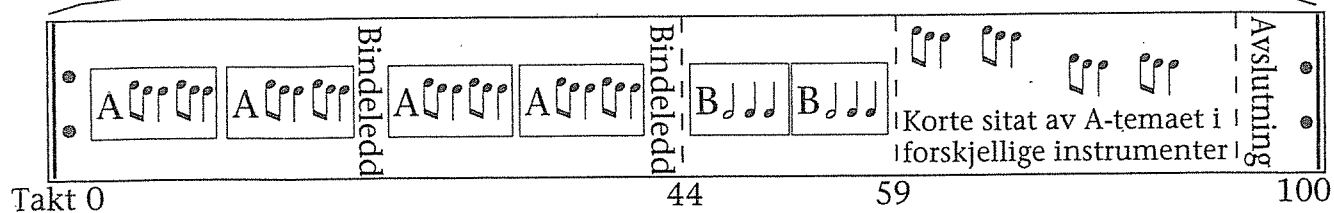

Sidetemaet

- Lær deg disse to temaene slik at du lett kan kjenne dem igjen når du hører dem.
- Følg med på lyttepartituret når du hører musikken, spill gjerne de forskjellige delene om igjen flere ganger for bedre å bli kjent med musikken.
- Hvordan er tempoet i denne satsen?
- På hvilken måte bruker Mozart *dynamikk*, det vil si variasjon i styrken, for å skape spenning i musikken?
- Mozart *instrumenterer* musikken sin på ulike måter. Med dette mener vi for eksempel at han kan bruke forskjellige instrumenter til å spille temaene fra gang til gang. Hvilke forskjellige instrumenter kan du høre spille temaene?
- Sitt helt stille og lytt til musikken. Hvilke stemninger gir musikken deg?
- Hvilke farger eller bilder opplever du når du hører denne musikken? Tegn ned noe av det du ser eller føler.

Temaene presenteres med forskjellige bindeledd

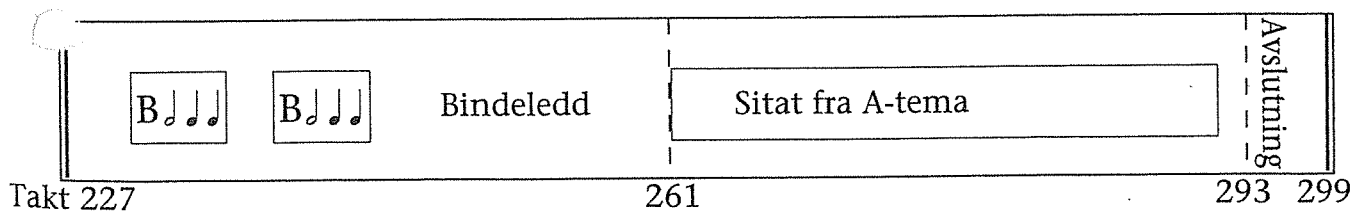
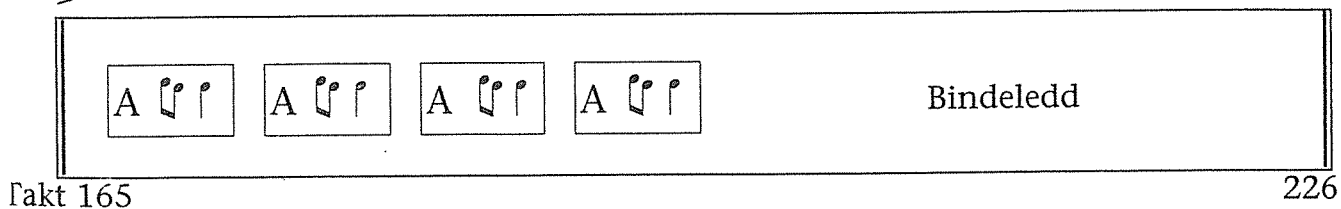

Gjennomføring

Her blir A-temaet utbrodert og bearbeidet på forskjellige måter, nye tonearter, nye idéer (for eksempel temaet baklengs på slutten)

Takt 101 164

Reprise

Ludwig van Beethoven

f. 16.12.1770 i Bonn, d. 26.3.1827 i Wien

Beethoven

Beethoven er som et hus der dørene stadig åpnes og slås igjen. Den døve beboeren hører ingenting, opptatt som han er med å skrive om de siste taktene i symfonien.

Jo Eggen

Den franske revolusjon (1789) hadde «frihet, likhet, brorskap» som slagord. Dette var tanker som Ludwig van Beethoven likte. Selv var han meget bevisst og stolt av sin stilling som kunstner, og han ville være uavhengig av de rike kongene og fyrstene. Fyrstene hadde arvet sin makt og rikdom, mens han, Beethoven, skaffet seg ære og berømmelse ved det han selv skapte. Hans musikk skulle ikke være innkjøpt til underholdning i selskapslivet hos de rike og mektige! Han skrev musikk som skulle uttrykke menneskelige følelser som lidelse, håp og glede, musikk som skulle være aktuell for alle folk til alle tider.

Beethoven så opp til Napoleon Bonaparte som opprører og frihetshelt, og han ville tilegne sin tredje symfoni til Napoleon. Men da han i 1804 fikk høre at Napoleon hadde kronet seg selv til keiser, ble han så rasende at han rev tittelbladet med Napoleons navn på i stykker. Nå var også frihetskjemperen blitt en hersker og tyrann. Han fortjente ingen symfoni!

Far til Ludwig van Beethoven ville at Ludwig skulle være et musikalsk vidunderbarn slik som Mozart var, men Ludwig var bare en «vanlig begavet gutt». Men han hadde lett for å lære, og fem år gammel begynte han å få musikkopplæring. Tolv år gammel ble han hofforganist, og nå begynte han også å skrive sine egne komposisjoner. I 1792 flyttet han til Wien for å

kunne gå i lære hos Haydn, og han utviklet seg raskt både som komponist og musiker.

I 30-årsalderen merker Beethoven at hørselen begynner å svikte ham. Vi skjønner vel alle at dette er en meget tung skjebne for en komponist, og Beethoven blir da også meget deprimert og tungsindig over å få et sånt handikap. Men han fortsetter å arbeide med sin musikk, og han dirigerer selv fremføringen av sine store verker helt fram til tre år før sin død, selv om han nå er helt døv.

Med sin musikk sprenget Beethoven mange av de grenser og rammer som tidligere komponister hadde fastsatt. Han mente at «hvis han skrev sin musikk slik», var det fordi det skulle være slik», og han var ikke villig til å forandre på noe bare for å tilpasse seg lover og regler som andre hadde laget. Han var sin egen herre og ville selv bestemme over sin kunst.

Beethoven gjennomgikk en enorm utvikling som komponist gjennom sitt liv. Fram til rundt 1802 kan en si at hans musikk kan kalles wienerklassisk. Her var Haydn og Mozart hans inspirasjonskilder.

I perioden 1802 til 1816 var han inne i en selvstendig periode, og det var nå han skrev sine mest kjente verker, for eksempel symfoniene 3 til 8. I sin siste periode fra ca 1816 til 1827 skrev Beethoven verker som viste vei for den nye musikkstilen som skulle komme; *romantikken*.

Beethoven var i sin siste periode kanskje for avansert og framtidsrettet i sin komponering til at folk flest forstod hva han drev på med. Men folk var hele tiden oppmerksomme på at han var en stor og betydningsfull komponist, og i hans begravelse ble han vist den siste ære av 20 000 mennesker.

Beethoven skrev mye musikk for forskjellige instrumenter. For piano komponerte han kjente stykker som «Måneskinn-

sonaten» og «Sonate Pathetique». Av hans ni symfonier er nummer fem («Skjebnesymfonien») og nummer ni de mest kjente. Ellers skrev han konserter både for

piano og fiolin i tillegg til mange strykekvartetter, romanser og sonater.

I Beethovens niende symfoni finner vi det fine temaet på neste side.

Tema fra Beethovens 9. symfoni

G   D/F#   E m   D

Gle- de va- kre gu- de- gnis- ter, dat- ter fra E- ly- si- um

G   D/F#   E m   D   G

fyldt av himm- elsk ild vi tre- der til din hø- y- e hel- lig- dom.

D   G   D   G   D   G H/F#   E m   A   D

Troll- doms kref- ter lar du bin- de sam- men det som tid har skilt, al-

G   D/F#   E m   D   G

le menn- esk- er blir brø- dre der din mil- de ving har hvilt.

Lytteoppgave

«Adagio cantabile» av Beethoven

«Adagio cantabile» er andre sats fra «Sonate Pathetique», en av Beethovens pianosonater. Her viser Beethoven at han

kan få pianoet til å klinge i en vakker og stemningsfull melodi. Adagio cantabile betyr da også sakte og syngende, og dette er en tittel som fullt ut passer til dette styk-

ket. Her har du notene til hovedtemaet:

- Hva skjer med temaet når det spilles andre gang?
- Stykket har A-B-A-C-A form. Legg merke til når de nye delen begynner

og slutter.

- Lag et lyttepartitur til «Adagio cantabile».
- Hvilken stemning vil du si at stykket har?

Oppgaver

Du finner et dikt om Mozart og et om Beethoven i teksten foran. Les diktene på nytt før du svarer på spørsmålene.

- Hva vil du si er felles for de to diktene?
- Hva er hovedforskjellen på diktene?
- Prøv å lage en framføring med musikk og lyrikk. Les diktene mens dere spiller musikk av de to komponistene i bakgrunnen. Prøv forskjellige typer musikk (hurtig– langsom, sterk–svak) for å oppnå forskjellige effekter i det dere leser.
- Hvorfor sier vi at musikken fra denne perioden tilhører wienerklassisismen?
- Nevn noen typiske kjennetegn på wienerklassisk musikk.
- Hvem har fått tilnavnet «symfoniens far»? Hvorfor fikk han dette tilnavnet?
- Mozart skrev tjue operaer. Nevn navnene på noen av dem.
- Omtrent hvor mange verk skrev Mozart tilsammen?
- Hvilket forhold hadde Beethoven til Napoleon?
- Beethoven likte godt slagordene fra

den franske revolusjon. Hvordan lyder disse slagordene? Hvordan forsøkte han å la disse slagordene være med på å styre både musikken han skrev og det livet han levde?

- Hvilket problem var det Beethoven fikk å stri med da han var i tredveårsalderen?
- Nevn noen av Beethovens mest kjente verker.
- Lag et program der klassen presenterer musikken i wienerklassisismen for andre klasser på skolen. Programmet kan også tas opp på kassett og video. I presentasjonen kan dere for eksempel bruke:
  - musikk eksempene/sangene som er med i kapitlet
  - diktene (med musikk til?)
  - innspillinger av kjente stykker fra wienerklassisismen
  - dramatisering. Finn scener i teksten om Haydn, Mozart eller Beethoven som egner seg for dramatisering. Bruk musikk til
  - finnes det elever i klassen eller på skolen som kan spille musikk fra wienerklassisismen? Få dem til å bli med i presentasjonen